

Tapaustudkimus kolmannen sektorin toteuttaman päihdekuntoutusohjelman autonomisesta asemasta avovankilassa

MIA KILPELÄINEN & MIISA TÖRÖLÄ

Tässä artikkelissa tarkastelemme kolmannen sektorin toimijan (Myllyhoitoyhdistys ry) ja Naarajärven vankilan välistä yhteistyötä vankilaympäristössä toteutettavassa päihdekuntoutusohjelmassa vuosina 2009–2019. Tarkastelumme kiinnittyy kolmannen sektorin toimijan autonomiseen asemaan. Tutkimusta ohjaavat seuraavat tutkimuskysymykset: 1) Millaisia jännitteitä kuntoutusyhteistyössä on havaittavissa? 2) Miten kuntoutusyhteistyön osapuolet ovat ratkaisseet toimintaperiaatteiden eroavaisuuksien tuomia haasteita? Tutkimuksen taustoittavana tietona on käytetty Vankitietojärjestelmästä poimittua rekisteriaineistoa ohjelmaan osallistuneista vangeista (N = 875) ja päihdekuntoutusta kuvaavia dokumentteja. Varsinaisiin tutkimuskysymyksiin vastataan avaintyöntekijöiden haastattelujen pohjalta (N = 8). Molemminpuolinen luottamus menetelmän toimivuuteen oli vahva. Itsenäisessä ohjelmatoiminnassa esiintyi ristiriitoja, jotka liittyivät osapuolten toisistaan eroaviin käsityksiin riippuvuudesta ja kuntoutumisesta, vankilan tarpeeseen huomioida vankiryhmän erityispiirteet ja tilanteet, ja Myllyhoitoyhdistyksen työn järjestämisen haasteisiin. Hyvin organisoitu keskusteluyhteys osapuolten välillä olisi tärkeää vankilayksiköä ja vankeja hyödyttävän kehittämistyön ja suunnittelun kannalta.

English summary at the end of the article

Avainsanat: kolmannen sektorin toimija – yhteistyö – vankila – päihdekuntoutus

Tutkimus on rahoitettu Oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston (nykyisin kriminaalipoliitikka- ja rikosoikeusosasto) myöntämällä tutkimus- ja kehittämismäärärahalla. Rahoitus on myönnetty hankkeelle ”Selvä kaista -toimintaohjelman seuranta-tutkimus”.

JOHDANTO

Päihderiippuvaisten vankien kuntoutus on noussut yhdeksi tärkeimmäksi tehtäväksi rikosseuraamusalalla (Obstbaum ym., 2011). Kansainvälinen keskustelu kuntoutuksen mahdollisuuksista osana vankeusrangaistusta lisääntyi 1990-luvulla aloittaen myös Suomessa kuntoutukseen tähtäävän ohjelmatoiminnan aktiivisen kehittämisen ja vakiinnuttamisen (Laine, 2014; Tourunen ym., 2019). Rikosten uusiminen on vahvasti yhteydessä ongelmalliseen päihteidenkäyttöön (Lappi-Seppälä, 2000) ja tarve vankien päihdekuntoutukselle on ilmeinen. Viimeisimmän vankien terveystutkimuksen mukaan päihdehäiriötä ilmenee lähes yhdeksällä kymmenestä vangista, mikä tarkoittaa kymmenkertaista osuutta suomalaisen valtaväestöön nähden (Joukamaa ym., 2010; Lintonen ym., 2011). Erityisesti vankien laittomien huumausaineiden käyttö on lisääntynyt huomattavasti vuosikymmenten aikana (Lintonen ym., 2012). Suomalaisten vankien päihdehäiriöiden määrä on poikkeuksellisen korkea myös kansainvälisesti vertailtuna (ks. Fazel ym., 2017).

Valtaosa aiemmasta suomalaisesta ohjelma-toimintaan kohdistuneesta tutkimuksesta on tarkastellut toiminnan uusintarikollisuutta ehkäiseviä vaikutuksia (ks. Tyni & Aaltonen, 2021, tästä poikkeavia tutkimusasetelmia, esim. Granfelt, 2007; Tourunen, 2000; Tourunen ym., 2019). Tällöin kiinnostuksen kohteena ovat olleet vankiryhmät ja heidän käyttäytymisensä ohjelmaan osallistumisen jälkeen. Huomio on kiinnittynyt pääosin vankien ja yhteiskunnan niistä saamaan hyötyyn: miten ohjelmalla pystytään vaikuttamaan vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen (esim. Tyni ym., 2014; Väyrynen ym., 2014; Tyni & Aaltonen, 2021). Vä-

hemmälle huomiolle on jäänyt yhteistyön toteutuminen käytännössä: kahden erityyppisen toimijan periaatteiden yhteensovittaminen ja dialogiin liittyvien haasteiden ja mahdollisuuksien tunnistaminen. Yhteistyön toteutumisesta on tärkeä tarkastella omana tutkimusaiheenaan, jotta ymmärtäisimme paremmin ulkoistettua rikosseuraamuksellista kuntoutustyötä.

Tarkastelemme tässä artikkelissa Naarajärven avovankilan pitkäaikaista yhteistyötä kolmannen sektorin järjestön Myllyhoitoyhdistys ry:n kanssa vankien päihdekuntoutuksen toteutuksessa. Tavoitteena on kuvata os-topalveluna tuotettua ohjelmatoimintaa käytännön tasolla ja sen autonomista asemaa vankilaympäristössä noin kymmenen vuoden yhteistyösuhteen aikana. Olemme valinneet keskeiseksi näkökulmaksi sidosryhmäyhteistyön toteutumisen tarkasteluun aineistosta vahvasti esille nousevat toiminnan autonomiaan liittyvät kysymykset. Autonomialla tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, missä määrin kolmannen sektorin toimija on valmis mukauttamaan omaa arvopohjaansa ja toiminta-periaatteitaan vankeinhoidon käytäntöjen mukaisiksi ja miten paljon vankila joustaa omista toimintatavoistaan kolmannen sektorin toimijan tarjoaman palvelun tarkoituksenmukaisen järjestämisen vuoksi.

Tutkimuksen taustoittavana tietona on käytetty Vankitietojärjestelmästä poimittua rekisteriaineistoa ohjelmaan osallistuneista vangeista (N = 875; tarkemmin aineistosta, ks. liite 1) sekä Myllyhoitoyhdistykseltä saamiemme ohjelmatoiminnan raportteja, selvitystä ja ohjaajan opasta. Varsinaisiin tutkimuskysymyksiin vastataan avaintyöntekijöiden haastattelujen pohjalta (tarkemmin aineistosta, ks. luku 4).

PÄIHDEKUNTOUTUS VANKILOISSA

Päihdekuntoutuksen käytännön toiminta kytkeytyy vankilassa Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteisiin vähentää uusintarikollisuutta tarjoamalla rikosseuraamusta suorittaville henkilöille henkisiä valmiuksia rikoksettomaan elämään (Rikosseuraamuslaitos, 2009). Yksittäisen vangin tasolla näiden valmiuksien kehittyminen on sidottu rangaistusajan suunnitelman noudattamiseen. Mikäli vangin rangaistusajan suunnitelmassa tavoitteeksi on asetettu päihdekuntoutus, täytäntöönpanosta vastaava laitos ohjaa vangin laitoksessa tarjolla olevaan, tavoitteen mukaiseen toimintaan (Arola-Järvi, 2012). Vangin motivaatio osallistua kuntoutukseen voi olla subjektiivinen halu raitistua tai perustua rangaistusajan suunnitelman noudattamisen välillisiin hyötyihin esimerkiksi poistumislupien tai laitossiirron saamiseksi (Liimatainen ym., 2017; Kaskela & Tourunen, 2018).

Rikosseuraamuslaitoksen yksiköissä järjestettävä päihdekuntoutus toteutetaan käytännössä päihdetyön yksilötasoisena ohjauksena, päihdeteemaisina tietoisuina ja yksilö- ja ryhmämuotoisena ohjelmatoimintana (Tourunen ym., 2012). Rikosseuraamuslaitoksella on kolme akkreditoitua eli laatukriteeristöltään Rikosseuraamuslaitoksen hyväksymää päihdekuntoutusohjelmaa, jotka perustuvat kognitiivisbehavioraaliseen tai muuhun hyväksyttävään uusintarikollisuutta koskevaan teoreettiseen viitekehykseen ja joiden vaikuttavuutta uusintarikollisuuteen on mahdollista tarkastella tilastollisesti (Rikosseuraamuslaitos, 2021; Tyni & Aaltonen, 2021; Suomela, 2002). Rikosseuraamuslaitoksen omien akkreditoitujen ohjelmien toteutuminen on kuitenkin epävarmaa ja ohjelmien osallistujamäärät ovat olleet laskusuunnassa (Tourunen ym., 2019; Obstbaum &

Tyni, 2015; Tyni & Aaltonen, 2021). Yksiköissä toteutettavan päihdekuntoutuksen lisäksi Vankiterveydenhuolto vastaa vankien opioidiriippuvuuden lääkkeellisen korvaushoidon (jatkossa korvaushoito) aloittamisesta ja jatkumoista vankeusaikana (Rautanen, 2021).

Suomessa päihdekuntoutusohjelmia on perinteisesti toteutettu Rikosseuraamuslaitoksen omana toimintana, ja ohjelman ohjaajina ovat toimineet Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehet. Vankiloiden ohjelmatoiminnan tarjonta kuitenkin vaihtelee rikosseuraamusyksiköittäin ja on nykyään usein ulkopuolisen toimijan järjestämää (Helminen & Kilpeläinen, 2021). Myös Tanskassa ja Norjassa päihdekuntoutuksesta huolehtivat ulkopuoliset palveluntuottajat, kun taas Ruotsissa päihdekuntoutus on järjestetty erityisissä hoitovankiloissa (Tourunen ym., 2019). Muualla Euroopassa päihdekuntoutus painottuu pääsääntöisesti huumausaineriippuvuuden hoitoon, joka toteutetaan yhteistyössä mielenterveyspalvelujen, sosiaalihuollon, terveydenhuollon, vankeinhoidon ammattilaisten ja vapaaehtoisten kanssa (Hamilton ym., 2015).

AUTONOMIA KOLMANNEN SEKTORI TOIMIJAN JA RIKOSSEURAAMUSALAN VÄLISESSÄ YHTEISTYÖSSÄ

Kolmannen sektorin rooli rikosseuraamusalalla

Nykyinen keskustelu sektoritoimijoiden roolista vankien kuntoutuksessa ja yleisemmin rikosseuraamustyössä on käsitellyt eri osapuolten työnjakoa. Erityisesti pohjoismaille on ominaista kolmannen sektorin järjestöjen merkittävä rooli vankien kuntoutuksessa ja rikosseuraamuksen jälkeisen desistanssin yl-

läpittämisessä. Kolmannen sektorin toimijoiden tutkimus on painottunut vankien vapautumisen aikaiseen yhteistyöhön, kuten esimerkiksi asumisen järjestämiseen. (Turner-Wilson ym., 2021; Tomczak & Thompson, 2019.) Vaikka kolmannen sektorin toimijoiden merkitys jo rikosseuraamuksen aikana tehtävän kuntoutustyön ja tuen osalta on kasvanut, kolmatta sektoria ja rikosseuraamusalaa edustavien työntekijöiden välisiä suhteita on tutkittu vähän (Mills ym., 2012; Tomczak & Thompson 2019; Abrams ym., 2019; Tomczak & Albertson, 2016).

Kolmannen sektorin toimijoiden vahvuudeksi mainitaan erityisasiantunntijuus, kustannustehokkuus ja suhteellisen itsenäinen asema rikosoikeudelliseen järjestelmään nähden (Mills ym., 2012; Meek ym., 2010). Suomessa kolmannen sektorin toimijat koetaan erityisen hyödyllisiksi vankiloissa arjen taitojen harjaannuttamisen, hengellisten asioiden käsittelyn ja päihdekuntoutuksen kannalta. Kolmannen sektorin toimijat tuovat mukanaan vankilaan vangeille kokemusta osallisuudesta ja maistiaisia siviilielämästä sekä henkilökunnalle laajempaa näköalaa vankien elämäntilanteista. (Helminen & Kilpeläinen, 2021.)

Päihdekuntoutuksen roolitus on merkityksellinen ohjelman ohjaajien vuorovaikutussuhteelle kuntoutukseen osallistuvan vangin kanssa. Rikosseuraamusalan virkamiehen toimiessa mukana päihdekuntoutuksessa hänen työssään yhdistyvät kontrolli ja rinnalla kulkeminen. Tämä rakenteellinen jännite heijastuu vangin ja rikosseuraamustyöntekijän vuorovaikutukseen. (Tourunen, 2000.) Vangit voivat kokea valvonnan ja kuntoutuksen roolien yhdistämisen hämmentävänä, kun taas ohjaajat eivät välttämättä näe ristiriitaa roolien välillä (Kaskela & Tourunen, 2018; Tourunen ym., 2019; myös Kolind ym., 2015.). Kolmannen sektorin toimija

taas asemoituu rikosoikeudellisen järjestelmän ulkopuolisena luotettavaksi ja helposti lähestyttäväksi vankien edunvalvojaksi. Parhaimmillaan siviilitoiminta voi luoda vankilaan omaleimaisen tilan, jossa vangit voivat hetkellisesti ottaa etäisyyttä omasta vanki-roolistaan (Mills ym., 2012; Tomczak & Albertson, 2016).

Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että ostopalvelusopimusten suosiminen vaikeuttaa kolmannen sektorin toimijoiden arvopohjan toteutumista (Helminen, 2019). Vankilaympäristö haastaa palvelua tuottavaa tahoja sopeutumaan hyvin erityiseen ympäristöön ja vankilan tavoitteisiin. Erityisesti ostopalveluna tuotetun palvelun rahoituksen jatkumiseen ja kuntoutustyön organisoitumisen muutokseen liittyvät epävarmuudet voivat luoda jännitteisen tilanteen, jossa kolmannen sektorin toimija kokee painetta niin työskentely-yksikön, vankien ja rahoittavan osapuolen osalta (Burke ym., 2020). Brittiläisen vankilan henkilökunnan ja siviilitoimijan haastattelututkimuksen perusteella (Mills ym., 2012) osapuolten väliset suhteet koettiin hyvinä, eikä kärjistynyttä ristiriitaa toimijoiden tavoitteissa ollut havaittavissa. Sen sijaan vankilahenkilökuntaa huoletti mahdollinen siviilitoimijoiden ajattelemattomuus liittyen turvallisuuteen ja riskien hallintaan vankilaympäristössä. Kolmannen sektorin toimijat kokivat ajoittain vaikeuksia työskennellä vankien kanssa vankilan toimintoihin liittyvien äkillisten muutosten ja viestinnän vähyyden vuoksi. Lisäksi pieni osa vankilan henkilökunnasta asennoitui kielteisesti kokemusasiantuntija- tai vertaisyhteistyötä tekeviä kohtaan, koska näkivät vankilan pääasiallisen tehtävän rangaistuslaitoksena, eikä niinkään kuntoutusta tarjoavana instituutiona. (Burke ym., 2020; Tourunen, 2000; Tourunen ym., 2019.)

Selvä kaista -päihdeohjelma 2009–2019

Selvä kaista -päihdeohjelma käynnistyi Raha-automaattiyhdistyksen (nyk. STEA) rahoittamalla projektivaiheen kokeilulla vuosina 2009–2011 (Selvä kaista -ohjelman tarkempi kuvaus, ks. Kilpeläinen, 2012, s. 5–9). Tämän jälkeen ohjelmaa toteutettiin palveluntarjoajan vaihtumiseen saakka vuonna 2019. Selvä kaista -ohjelmaa toteutettiin viitenä päivänä viikossa (kesto kahdeksan viikkoa). Ohjelma sai rinnalleen lyhyemmän Selvä herätys -ohjelman (neljänä päivänä viikossa; kesto neljä viikkoa) vuonna 2012. Selvä herätys toimi nopean vasteen (NOVA) toimintona lyhytaikaisille vangeille¹.

Myllyhoidon päihdeohjelmatyö Naarajärven vankilassa lukeutuu Rikosseuraamuslaitoksen tekemän sidosryhmäyhteistyön alaiseen, Rikosseuraamuslaitoksen ulkoistamaan ja kilpailutettavaan toimintaan (Rikosseuraamuslaitos, 2022a). Päihdekuntoutuksen ostajana Naarajärven vankila on 101-paikkainen, miesvangeille tarkoitettu avolaitos Pieksämäellä. Laitokseen sijoitetaan vankeja, jotka ovat sitoutuneet päihdeettömyyteen ja suorittavat pitkän rangaistuksen loppuosaa tai lyhyttä tuomiota. (Rikosseuraamuslaitos, 2022b.) Vankilalla on kokemusta päihdekuntoutusyhteistyöstä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa 1980-luvulta lähtien.

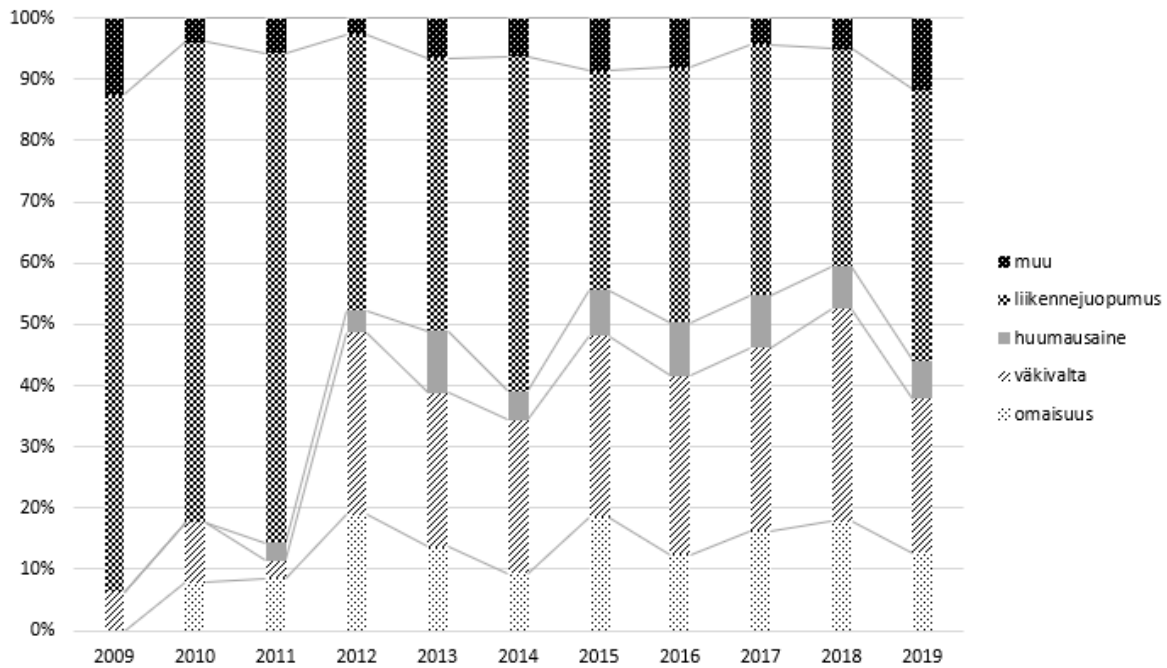
Päihdekuntoutuksen tarjoavana osapuolena Myllyhoitoyhdistys ry on riippumaton asiantuntija- ja kansalaisjärjestö, jonka toiminnan tavoitteena on ehkäistä riippuvuuksien syntymistä, auttaa riippuvuuksiin sairastuneita ja heidän läheisiään sekä kehittää toipumiskeskeistä hoitoa. (Myllyhoitoyhdistys, 2022a.) Se ei ole profiloitunut erityisesti ri-

kosseuraamuksen alueen järjestöksi. Yhdistyksen tarjoama päihdehoito perustuu Minnesota-mallin mukaisesti AA / NA:n 12 askeleen ohjelmaan, terapiaan sekä lääkkeettömään ja yhteisölliseen riippuvuuden hoitamiseen. (Myllyhoitoyhdistys, 2022b; Minnesota-hoidosta ks. McElrath, 1997; Stenius, 1991.) Käytännössä hoito sisältää yksilö- ja ryhmäterapiata, luentoja, stressin- ja tunteidenhallintataitojen vahvistamista sekä vertaisryhmätoimintaa (Myllyhoitoyhdistys, 2022b).

Myllyhoitoyhdistys on tuonut siviilissä toteuttamansa päihdekuntoutuskonseptin vankilakontekstiin yhteistyössä vankilan kanssa. Toimintamalli on poikkeuksellinen verrattuna perinteiseen vankilassa tapahtuvaan päihdekuntoutukseen. Avovankila mahdollistaa päihdeohjelman siviiliohjaajien tiiviin läsnäolon vankilan arkipäivissä. Toimintaohjelman toteutus eroaa rikosseuraamusalan akkreditoituista ohjelmista ja päihdekuntoutusohjelmaan pääsee mukaan joustavasti. Myös vertaistuen jatkuva läsnäolo ohjelmatoiminnassa on poikkeuksellista. Ainutlaatuisiksi tapauksen tekee myös se, ettei vastaavaa päihdekuntoutusmuotoa ole tarjolla muissa Suomen vankiloissa, mistä syystä kyseinen yhteistyö on mielenkiintoinen tapautuskimuksen kohde. (Kilpeläinen, 2012; Rikosseuraamuslaitos, 2023.)

Rikosseuraamuslaitoksen Vankitietokannasta poimitun tiedon perusteella Selvä kaista- tai Selvä herätys -ohjelmassa oli ohjelmatasoisesti keskimääräisesti 101 ohjelmaan osallistumiskertaa vuodessa (osallistuneiden ka: 88 vankia). Vankitasolla tarkasteltaessa yhteensä 875 vankia osallistui ohjelmatoimintaan vuosien 2009–2019 aikana.

¹ Naarajärven vankilassa lyhytaikaisella vangilla tarkoitetaan korkeintaan kaksi kuukautta laitoksessa olevaa vankia.

Kuvio 1. Selvä kaista- ja Selvä herätys -ohjelmiin osallistuneiden päärikoslajit vuosina 2009–2019 (%).

Ohjelmaan osallistumisen keskeytys on ollut suhteellisen harvinaista: yhteensä 32 vankia keskeytti Selvä kaista-, ja 13 Selvä herätys -ohjelman. Keskeytykset johtuivat ylipäänsä joko vangin kykenemättömyydestä jatkaa osallistumista esimerkiksi mielenterveyteen tai ryhmädynamiikkaan liittyvien seikkojen vuoksi, tai vangin uudelleen sijoittamisesta suljettuun vankilaan laitosrikkomuksen seuraamuksena.

Kuviossa 1 esitetään vuosina 2009–2019 Myllyhoidon järjestämään ohjelmaan osallistuneiden vankien vankeusrangaistuksen päärikoslaji. Ohjelman alkuperäinen tavoite liikennejuoppouden uusimisen vähentämiseen näkyy selkeästi alkuvuosina ohjelmaan osallistuneiden vankien päärikoksessa (liikennejuopumusten osuus on noin 80 %). Kuitenkin väkivaltarikoksiin syyllistyneiden osuus kasvoi merkittävästi ohjelmatoiminnan pilottivaiheen (v. 2009–2011) jälkeen. Vuonna 2011 käyttöön otettu valvontarangaistus (HE 17/2010 vp) on voinut vaikuttaa

vankirakenteeseen vähentäen rattijuopumus-tuomioiden osuutta ohjelmaan osallistuneiden keskuudessa. Vankiprofiiliin on osaltaan vaikuttanut Selvä herätys -ohjelman perustaminen vuonna 2012, minne ohjattiin erittäin lyhyttä laitosaikaa suorittavia vankeja. Noin kolmasosa kaikista Myllyhoidon ohjelmaan osallistuneista vangeista olivat ensimmäisellä vankeustuomiolla (288 vankia). Selvä kaista- tai Selvä herätys -ohjelmaan osallistuneiden vankien ikä on vaihdellut 18–70 ikävuoden välillä.

TUTKIMUSONGELMA, AINEISTO JA MENETELMÄT

Tutkimustamme ohjaavat kysymykset ovat:

1. Millaisia jännitteitä kuntoutusyhteistyössä on havaittavissa?
2. Miten kuntoutusyhteistyön osapuolet ovat ratkaisseet toimintaperiaatteiden eroavaisuuksien tuomia haasteita?

Tutkimuksen teemahaastattelujen tekemiseen pyydettiin suostumus organisaatiokohdaisesti Naarajärven vankilalta ja Myllyhoitoyhdistys ry:ltä sekä jokaiselta haastatteluun osallistuneelta henkilöltä. Haastateltaviksi kutsuttiin ohjelman avaintyöntekijöinä toimineita henkilöitä joko sen toteuttajana tai muussa hallinnollisessa roolissa. Haastateltavien valinta noudatteli osin lumipallo-otannalle tyypillisiä piirteitä. Haastateltavat saattoivat antaa vihjeen henkilöstä, jolla voisi olla tutkimusaiheen kannalta relevanttia tietoa.

Teimme haastatteluja kahdeksan kappaletta Teams-yhteyden välityksellä (neljä kummatakin organisaatiosta) keväällä 2021. Haastattelut kestivät 1,5–2 tuntia ja käsittelivät seuraavia teemoja: Selvä kaista- ja Selvä herätys -ohjelmat yleisellä tasolla (ml. sisältö ja menetelmät), ohjelmiin osallistuvat vangit, toiminnan reunaehdot ja yhteistyö. Teemojen valinnassa hyödynsimme ohjelmatoiminnan aikana kertynyttä dokumentaatiota ohjelman kehittämistyöstä ja rahoittajalle projektivaiheen päätyttyä toimitettua loppuraporttia.

Haastattelut keskittyivät projektivaiheen jälkeiseen aikaan. Haastatteluun valikoituneiden henkilöiden kokemukset painottuivat erityisesti vuosille 2015–2019. Vankilan puolelta haastatelluista kolme oli työskennellyt Naarajärvellä koko ohjelman olemassaolon ajan. Myllyhoitoyhdistyksen puolelta kahdella haastatellulla oli kokemusta projektivaiheen ajalta sekä vuoden 2015 jälkeiseltä ajalta, yhteensä noin viiden vuoden ajalta kummallakin. Loppujen kolmen haastatellun kokemukset ajoittuivat vuosille 2015–2019.

Mahdollisimman monipuolisen tulkinnan turvaamiseksi osallistuimme molemmat haastattelujen aineistolähtöiseen sisällön analyysiin (Tuomi & Sarajärvi, 2012; Ruusu-

vuori ym., 2010). Erilaiset koulutustasotamme (MK: rikostaloustiede ja MT: sosiologia) näkyivät esimerkiksi aineistosta nostettujen havaintojen ja niiden tulkintojen moninaisuutena. Analyysiprosessi toteutettiin jatkuvassa vuoropuhelussa tutkijoiden kesken. Ensimmäisessä vaiheessa molemmat tutkijat lukivat litteroidun aineiston läpi tutustuen sisältöön. Tämän jälkeen aineistosta poimittiin haastatteluteemojen mukaisia, kyseistä teemaa kuvaavaa tekstiä. Toisessa vaiheessa aineiston käsittelyä jatkettiin jakamalla aineisto teema-alueittain tutkijoiden kesken. Seuraavilla lukukierroksilla aineistosta kiteytyi avainsanoja aikaisemman tutkimuksen, tutkimukselle asetettujen tavoitteiden ja haastatteluille määriteltyjen teema-alueiden pohjalta. Tekstiä luettiin myös huomioimalla haastateltavan taustaorganisaatio ja työtehtävä. Avainsanat, jotka läpi leikkasivat molempien tutkijoiden lähiluennassa olevia teema-alueita, otettiin lähempään tarkasteluun. Tämän jälkeen aineisto käytiin yhdessä systemaattisesti avainsanojen kautta läpi, ja niiden avulla tunnistettiin ja luokiteltiin aineiston keskeiset sisältöteemat. Tunnistimme autonomian keskeisimmäksi yhteistyötä määrittäväksi tekijäksi tämän luennan pohjalta.

TULOKSET

Sisällönanalyysiprosessissa tunnistimme autonomian keskeisimmäksi yhteistyötä määrittäväksi tekijäksi. Autonomia heijastui kolmeen alateemaan, jotka olivat: 1) Myllyhoito-yhdistyksen (myöhemmin *Myhy*) ja Naarajärven vankilan (myöhemmin *NaV* tai *vankila*) osapuolten päihdekuntoutukseen liittyvät toimintaperiaatteet 2) päihdeohjelman autonomiseen asemaan liittyvät tulkinat päihdeohjelman sisällöllisistä ja menetel-

mällisistä ratkaisuista sekä autonomiaan liittyvät sisäiset jännitteet ja 3) kuntoutuksen osapuolten välisen dialogin rakentuminen. Seuraavaksi käymme läpi nämä keskeiset teemat ja esitämme otteita haastatteluaineistosta tulkintojemme tueksi.

Päihdekuntoutuksen toimintaperiaatteet, haasteet ja ratkaisut

Vangit osallistuivat Selvä kaista- tai Selvä herätys -päihdeohjelmiin vankilatyöntekijöiden ohjaamina. Vankila pyrki huomioimaan vangin tilanteen ja ajankohdan, jolloin ohjelmaan osallistuminen voisi hyödyttää vankia kaikkein eniten. Kriteerit päihdetoimintaohjelmiin ohjaamiselle perustuivat rangaistusajan suunnitelmassa määriteltuihin tavoitteisiin. Lisäksi ohjelmaan ohjaamisessa pyrittiin ottamaan huomioon osallistujaryhmän kokoonpano mm. iän ja vankihierarkian näkökulmasta. Avovankilan kontekstissa yhdeksi lisäarvoksi kolmannen sektorin yhdistyksen tuottamassa päihdeohjelmassa nähtiin vankien mahdollisuus olla tekemisissä siviilitoimijoiden ja siten siviilimaailman kanssa jo ennen vapautumista.

Yhteistyössä koettiin tärkeäksi tunnistaa kummankin tahon toiminnan tavoitteet ja hyväksyä niiden erilaisuus. Päihdeohjelman ohjaaja (H5) näki vankilan ulkopuolisena toimijana tärkeäksi tiedostaa oman toiminnan tavoitteiden lisäksi myös vankilaorganisaation ja eri työtehtävissä olevien työn tavoitteet:

”Kun menee ulkopuolisena toimijana tekemään työtä, niin täytyy olla tietoinen oman toiminnan tavoitteesta. Sitten täytyy olla tietoinen sen organisaation toiminnan tavoitteista ja niiden [tavoitteiden] täytyy elää rintarinnan [...] on hyväksyt-

tävä, että vartijahenkilökunnan työn tavoitteet eivät ole samat kuin päihde-työnohjaajien tavoitteet.”

(H5, Myhy)

Taulukkoon 1 on koottu Myhyn ja vankilan toimintaperiaatteet sekä periaatteiden eroavaisuuksista syntyneitä käytännön haasteita päihdekuntoutuksen toteuttamisessa ja niiden käytännön ratkaisuja. Myhyn keskeiset toimintaperiaatteet (Myllyhoitoyhdistys ry, 2022c) limittyvät osittain Rikosseuraamustaloksen toimintaperiaatteiden kanssa. Riippuvuutta aiheuttavaa asiaa ei rajata, vaan se voi olla toiminnallinen tai tiettyyn nautintoaineeseen liittyvä. Tämä avaa mahdollisuuden erilaisten päihderiippuvuuksien hoitoon. Kahdentoista askeleen päihdeohjelmaa toteutettiin vankilan järjestys- ja turvallisuus sääntöjen, muun toiminnan ja päiväjärjestyksen ehdoilla. Päihdeohjelmiin osallistuneiden vankien vankilan ulkopuolisista käynneistä AA- ja NA-kokouksissa sekä päihdekuntoutukseen liittyvissä tapahtumissa tai leireillä käytiin pitkään neuvotte-luita. Laitoksen ulkopuolisiin ryhmiin osallistuminen tarkoitti vankilan toimintatapojen muutosta, johon vankila suhtautui myönteisesti:

”[...] sitten yksi, mikä ei suinkaan vähäpätöisin asia, (on) että Myllyhoidon kanssa kun lähdettiin kartoittamaan ulkopuolisiin ryhmiin osallistumista. Että meillä on iät ja ajat... että vankilassa toimii joku AA-kerho kerran viikossa. Käydään kahvittelemassa, tupakoimassa ja puhumassa kaikki päihdeasiat siellä läpi. Sitten (kun) kuitenkin saatiin tämä osaksi vankilankin toimintaa Myllyhoidon toteuttamana, niin käytiin AA-ryhmissä: Jyväskylä, Kuopio, Varkaus, Mikkeli esimerkiksi. [...] kulloisenkin tarpeen mukaan

on pyritty mukauttamaan meidän toimintaa siihen ja sitten yhteistyössä näiden toimijoiden kanssa rakennettu semmoista toimintaa, mikä kulloinkin on tarpeen.”
(H8, NaV)

Myhyn kannalta osallistuminen vankila-alueen ulkopuolisiin tapahtumiin tuki päihdeongelmasta toipumista, kun taas vankilan toiminnan näkökulmasta päihdeohjaajien ja rikosseuraamusta suorittavien turvallisuuden takaaminen oli haastavaa näissä tilanteissa. Myhyn toiminnan pitkäjänteinen ja sujuvaksi todettu toiminta vahvisti luottamusta, mikä mahdollisti lopulta käynnit laitoksen ulkopuolella.

”Liittyen vaikka turvallisuuteen tai tällaisiin asioihin, niin tottakai meidän pitää niihin sopeutua, eikä niitä ruveta muokkaa minun mielestä. Mutta kyllähän esimerkiksi tällaiset reissut talon ulkopuolelle useamman vangin kanssa, se että me ylipäätään päästiin niihin ja näin, niin

kyllähän se kertoo vankilan luottamuksesta myös meidän tekemiseen ja siihen, että me osataan oikeasti handlata se tilanne ja arvioida myöskin ne ihmiset, ketä me tavallaan kuljetetaan, että... kyllähän me tällaisinkin arviota tehtiin, kun me lähetettiin johonkin, että miten on, onko joku ihminen sellainen riski, että tulisi joku riski, kun me otetaan se. Tällaisia arvioita käytiin ja sen mukaan aina toimittiin.”
(H1, Myhy)

Päihderiippuvuuden määritelmä sairautena, josta toipuminen edellyttää päihteenkäytöstä luopumista oli haasteellinen. Päihderiippuvuus on yksi merkittävä uusintarikollisuutta ylläpitävä tekijä, johon vankeusaikana tulisi vaikuttaa. Tämän takia vankilan puolelta haluttiin lähettää Selvä kaista- tai Selvä herätys -ohjelmiin vankeja, jotka olivat samanaikaisesti korvaushoidossa. Kuitenkin Myhyn toimintaperiaatteiden mukaisesti korvaushoidossa oleva ei ole käytännössä si-

Taulukko 1. Myllyhoidon ja Naarajärven vankilan toimintaperiaatteet ja niiden yhteensovittamisen haasteet.

	toimintaperiaatteet	toimintaperiaatteet	Haaste	Ratkaisu
1	perustuu 12 askeleen ohjelmaan	perustuu järjestys- ja turvallisuussääntöihin ja riskien hallintaan	vankien poistuminen vankilan alueelta AA- ja NA-käynneille	vankila muutti toimintatapojaan
2	riippuvuus sairautena	riippuvuus uusintarikollisuuden riskitekijä	suhtautuminen korvaushoidossa oleviin vankeihin	Myhy jousti päihdeettömyyden periaatteestaan
3	tavoitteena kokonaisvaltainen muutos	tavoitteena uudelleenrikollisuuden ehkäisy	päihdeettömyyden toteutumisen aikahorisonttien eroavaisuus	Myhyn tavoite elämänmittaisesta muutoksesta tuki vapautumisen jälkeisen kuntoutusjatkumon suunnittelua
4	motivaatio hoitoon	motivaatio osallistumiseen	päihdekuntoutujan sitoutumisen haasteet ja niihin reagointi	Myhy pyrki luomaan mielekkään osallistumiskokemuksen. Vankila motivoi osallistumiseen vedoten rangaistusajan suunnitelmaan

toutunut päihteettömyyteen. Tästä periaatteesta oli kuitenkin joustettu siinä määrin, että korvaushoidossa olevat vangit pystyivät osallistumaan Selvä herätys -ohjelmaan:

” [...] kurssille kun tulee [...] korvaushoidossa olevia kavereita, ja siinä vieressä saattaa istua kaveri - - - on käyttänyt itse Subutexia ja on lopettanut sen käytön. Ja siinä istuu vieressä kaveri, kuka on laillisessa korvaushoidossa ja kertoo, kuinka hän on ollut raittiina, niin kyllähän nämä (tilanteet) sellaisia kitkoja ja ristiriitoja vähän herättävät. - - - Saimme vankilan kanssa puhuttua sellainen homma, että olimme valmiita ottamaan korvaushoitolaisia ryhmään, mutta siihen lyhyempään ryhmään. Ja jos he olivat motivoituneita ja halukkaita työstää omaa riippuvuuttaan pitemmälle, niin olimme valmiita ottamaan Selvä kaistaan, - - - että kävisi sen lyhyemmän kurssin ja sitten meidän haastattelumme kautta [...] olisi mahdollisuus päästä. Ei tullut tämän [haastateltavan työskentelyaikana] yhtäkään sellaista motivoitunutta korvaushoidossa olevaa (vankia), että olisimme päästäneet Kaistalle.”

(H1, Myhy)

Riippuvuudesta toipuminen käytännössä kokonaisvaltaisena elämän- ja ajattelutavan muutoksena palvelee myös vankilan tehtävää uudelleenrikollisuuden ehkäisyssä. Myhyn periaatteen mukaisesti elämänmuutos on kuitenkin pitemmän vertaistuellisen kuntoutuksen lopputulemaa, jolloin päihdeohjelmaan osallistumiselle ei välttämättä asetettu yhtä kunnianhimoista aikaikkunaa päihteettömyyden toteutumiselle. Vankilan näkökulmasta tärkeää on pyrkiä vaikuttamaan vangin uusintarikollisuusriskiä pienentävästi, missä kannustaminen päihteettömyyteen on kuntoutuksellisessa keskiössä.

Siinä missä Myhyn kuntoutuksellinen aikaikkuna on ihmisen koko loppuelämä, vankilan mahdollisuudet vaikuttaa rajoittuvat rangaistusaikaan. Kuntoutuksellisten tavoitteiden ajallinen eroavaisuus kietoutuu vapautumisen jälkeisen kuntoutusjatkumoiden rakentamisen mahdollisuuteen, jossa haastattelujen mukaan oli onnistuttu.

”[...] sain hirveän hyvää tietoa, vaikka jos minä lähdin jonkun vangin (kanssa) suunnittelemaan sitä laitossijoitusta, hakemaan päihdekuntoutusta tai muuta, niin sitten meillä oli semmoinen avoin dialogi sen vangin ympärillä. [...] (keskustelimme) miten he (ohjelman ohjaajat) ovat kokeneet ne haasteet vangin elämässä ja mitä vanki on siellä viestittänyt [...] me pystyttiin tosi yksityiskohtaisia maksusitoumushakemuksia tekemään ja suunnittelemaan siitä, että minkälaiseen kuntoutukseseen sitä lähettäisiin ajaa [...]. Siitä tykkäsin erityisesti, mutta se vaati aika monta (tekijää). Se vaati sen hyvän vangin ja se vaati hyvän kotikunnan, niin se vaatii sitten hyvän vuorovaikutuksen tuonne ryhmään, niin mutta ne oli semmoisia onnistumisia.” (H4, NaV)

Myhyn näkökulmasta riippuvuuteen sairastuneen motivaatio ei määrittele hoidon lopputulosta. Tämä voidaan tulkita siten, että vangin ei tarvitse haluta muutosta ohjelmaa aloittaessaan. Päihdekuntoutujan motivaation taso saattoi hetkittäin luoda ohjelman toteuttamiseen haasteita, joka puolestaan haastoi ohjaajien ammatillisuutta.

”[...] joutui aika paljon, siitä huolimatta vaikka sinne nyt on rakennettu erilaisia työkaluja ohjaajille, siellä kyllä joutui semmoista tilannetajua ja sellaista niin kuin hetkeen tarttumista käyttä. Että jos joku nyt avautui vaikka siitä perheestään

puhumaan, siitä sitten viedä siitä mahdollisimman pitkälle, että saatiin sinne jotakin keskusteltavaa. Sanoisin näin, että siviilissä tehtävään päihdetyöhön verrattuna niin kyllä se hiljaista se porukka on ja vähän semmoista perässä vedettävää.” (H6, Myhy)

Vankilan näkökulmasta motivaatio ohjelmaan osallistumiseen voi olla välillinen. Tällöin kannustimena osallistumiseen on rangaistusajan suunnitelmassa eteneminen ja sen mahdollistamat asiat tai sanktioiden välttäminen. Ohjelman keskeyttäminen voisi aiheuttaa vangille esimerkiksi poistumisluvan epäämisen tai muun rikosseuraamusalan sanktion, jotka eivät siviilissä toteutettavaan kuntoutukseen kuulu.

”Varmaan ne (vankien) motivaatiot ovat vähän samanlaisia, kuin aikaisemmin. Mutta tämä rangaistusajan suunnitelma on tuonut sen omansa, että aikaisemminhan oli selkeästi havaittavissa [...] niitä vankeja, joilla oli motivaatio jo vankilaan tullessaan tai meidän laitokseemme tullessaan. - - - nämähän olivat niitä perinteisiä, minkälaisia (vankeja) ennen rangaistusajan suunnitelmaa otettiin päihdekuntoutukseen. - - - mutta sitten on ne ihmiset, keillä ei ole oikeastaan minkäänlaista motivaatiota, mutta kun se (päihdekuntoutuksen tavoite) sanotaan siellä rangaistusajan suunnitelmassa [...] niin niille (vangeille) se on sitten nimellistä se, että käydään keskustelussa, käydään kurssilla. - - - mutta aina on Selvä kaistan osalta (ollut) se ajatus, että - - - Kun siellä (ohjelmassa) on mukana ja kuuntelee ja motivaatio kasvaa - - - siihen on tämä ransu (rangaistusajan suunnitelma) hyvä asia, että voidaan motivaatioasioita, vaikka sitä (motivaatiota) ei olisikaan muuta kuin tällainen nimellinen, niin sitten se sitten nostaa.” (H7, NaV)

Rikosseuraamuksellisen järjestelmän näkökulmasta ohjelman luonnetta pyrittiin määrittelemään rangaistusajan suunnitelmaan ja sisäiseen ohjelmakategorisoinnin mukaisesti (ts. onko kyse enemmän päihdeettömyyttä vai elämänhallintaa tukevasta ohjelmatoiminnasta):

”...minä sanoin heille (Myhyn ohjaajille), että minä käsittelen sitä asiaa (ohjelματοimintaa) jo enemmän kuin rattiohjelman, että jos voisimme sisältöjä jakaa sillä tavalla, että minä voisin sitä täällä tehtävää avustustyötä ja osoitusta muuttaa vähän sinne heille, että se olisi sellainen elämänhallintaa tukeva ohjelma.”

(H4, NaV)

Haastateltavien kertoman perusteella organisaatioiden työn tavoitteiden ja työtapojen erilaisuus huomioitiin osapuolten kesken. Päihdeohjelman ohjaajan näkemyksen mukaan ulkopuolisen toimijan on saavutettava autonominen asema. Tämä edellyttää hyvää pohjatyötä tuon aseman ottamiseksi ja vankilan johdon sitouttamiseksi toimintaan. Vankilan johdon näkökulmasta Myhyn strateginen ajattelu ohjelman oman tilan ottamisesta vankilaympäristössä ja tavoite istuttaa ohjelma osaksi vankilan arkea pienin askelin auttoi madaltamaan vankilan ja ulkopuolisten toimijoiden välistä raja-aitaa, joka vankilassa vielä 2010-luvun alussa vallitsi. Toiminnan periaatteista ja päihdeohjelmien toteutuksen itsemäärittelyn rajoista on ajoittain keskusteltu Myhyn ja vankilan edustajien kesken:

” [...] ne (toiminnan tavoitteet) nousee erilaiselta toiminta-ajatuksen pohjalta, toimintaideologian pohjalta. Ja se pitää hyväksyä ja sitten antaa autonomia sekä sille pääorganisaatiolle että vaatia sitä itselleen. Ja se ei ole ihan luonnollinen

asia, että sen autonomian saa. Se pitää ottaa se oma paikka. [...] tietenkin inhimillisessä elämässä on välillä pieniä kupruja ja kuoppia ja sitten on tasaista maastoa, että kaikkea siihen kuuluu. [...] kun se pohjatyö on tehty hyvin, niin se toimii. Ja johto on [...] sitoutunut niin se toimii.”

(H5, Myhy)

Sisällölliseen ja menetelmälliseen autonomiaan kohdistuneet jännitteet

Päihdeohjelmat toteutettiin itsenäisesti sisällöllisesti ja menetelmällisesti, kuitenkin vankilan toiminnan rakenteet huomioon ottaen. Ohjelmatoiminta sovitettiin vankilan päiväjärjestyksen mukaisesti arkipäiville ja klo 7 alkaen. Paikkana toimi vankilan entinen kirjasto, joka oli rauhoitettu Myhyn ohjelmatoiminnalle. Myhy-ohjaajien oli sisäistettävä vankilan muodolliset turvallisuussäännöt. Myhy-ohjaajien haastatteluista ilmenee, että turvallisuusajatteluun kasvoi pikkuhiljaa käytännön ja työn tekemisen kautta.

”Aina piti huomioida turvallisuusnäkökanta, että se ottaa tietysti (aikaa), että kasvoi itse siihen. Sehän on ihan itsestään selvä asia. - - - jos mitä uuttakin mietittiin tai jos ei jotain tiennyt, niin tavallaan tosi helppo että sitten meni vain apulaisjohtajan luo ja kysyi. - - - Vaikka se nyt tuntuu jälkikäteen itsestään selvältä, mutta ei se

silloin tuntunut, niin että jos --- joku kysyy, että voisiko saada puhelinnumeron tai muuta, niin... siihen pitäisi ihan selkeästi (vastata) että ei missään nimessä, että ei mitään yhteystiedon vaihtoa.” (H3, Myhy)

Vankilan henkilökuntaan kuulunut haastateltava taas pohti järjestyssääntöjen soveltamisen edellyttävän työntekijöiltä tietoista itsensä kovettamista, jotta sääntöjä tulisi noudatettua tarkasti.

”Tämä on toimintaympäristönä hankala, - - - on kenelle tahansa, joka tänne tulee töihin, siviili- tai virkamies. --- Tässä on paljon erityispiirteitä, niin kuin vankien kanssa tehtävässä työssä, että henkilökunnan kesken on helppoa työskennellä, mutta se itse vankien kanssa tehtävä työ on haastavaa. He (vangit) on hirveen taitavia monilla ei-hyvillä sektoreilla, kuten manipuloinnissa tai näin, ja se vaatii semmoista inhottavaa kovuutta kyllä ihmiseltä - - - ajattelen, että se ottaa kyllä ... 2 vuotta, että pääset taloon sisään. --- että vankien kanssa ymmärtää realiteetit. --- Jokaisella uudella työntekijällä on alkuun haasteita ja ne on semmoisia rajaamiseen liittyviä haasteita. --- Kyllä se on haastavaa - - - tulet siviilinä tai sitten suoraan tähän virkamiestehtävään.” (H4, NaV)

Vankilan muun toiminnan (esim. työtoiminta) ja Myhy-ohjelmatoiminnan yhteensovittamisen vastuu oli osallistuvalla vangilla

Taulukko 2. Autonomia ohjaajien ja vankilan henkilöstön näkökulmista sekä autonomiaan kohdistuvat jännitteet.

Myllyhoidon ohjaajat	henkilöstö	Jännite
Ehdoton luottamus informatiiviseen sisältöön	Sisällölliset asiat jätettiin ohjelmatoimijan vastuulle	Kohderyhmän ja heidän tilanteen erityispiirteiden huomioon ottaminen
Vertaisuuden periaate	Vankien ja vankilan henkilöstön välinen sekä vankien keskinäinen hierarkia	Rajankäynti ohjaajien vastuun otossa ja työn rajaamisessa

ja vankilan henkilöstöllä, eivätkä Myhyn ohjaajat ottaneet tähän kantaa. Uusien ohjelman toteuttamismuotojen kehittämisessä käytiin keskustelua ensisijaisesti apulaisjohtajan kanssa. Taulukko 2 tiivistää päihdeohjelman autonomisen toteuttamisen pääelementit ja niiden myötä syntyneitä jännitteitä Myhyn ja vankilan välisessä yhteistyössä.

Ohjelman sisällön tuottaminen ja toteutus oli Myhyn vastuulla. Tämä heijastuu myös haastatteluihin: ohjelman sisällöstä ja sen menetelmistä kertoivat haastatteluista pääosin Myhyn työntekijät. Vankilan työntekijät olivat tietoisia Myhyn kuntoutusohjelman pääperiaatteista, mutta eivät sinällään käytännön toteutuksesta.

”Ei aina niin tarkkaan edes tiedä sitä kaikkea, (että mitä) ne menetelmät (on)... ne ovat luentoja ja ryhmäkeskusteluja, ja se AA:n askeleet siellä taustalla on. Niitä siellä käydään läpi ja nämä on varmaan ihan hyviä, --- ollaan päihdeasian ympärillä ja sitten toinen toistaa hioo siinä.” (H7, NaV)

Vankilan henkilökuntaan kuuluneen haastateltavan mukaan kuntoutusohjelman sovitusta sisällöstä perillä olivat parhaiten siviilitoimijoiden kilpailutuksessa mukana olleet Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehet.

”...minä en ole niissä neuvotteluissa (...) läsnä. Minä saan sitten myöhemmin ne sopimukset nähdä ja tutustua tavallaan siihen sisältöön, mistä on sovittu.” (H4, NaV)

Ohjelmatoiminnan autonomisen aseman mahdollisti molemminpuolinen luottamus ohjelman informatiiviseen elementtiin², eikä vankilan puolelta koettu tarvetta vaikuttaa ohjelman sisältöihin. Haastateltavat kokivat,

että jokainen vanki sai uutta tietoa ja näkemystä päihderiippuvuuteen.

”Kun meidän henkilöstömme valikoi ja teki toimintaan osoituksia sinne (päihdeohjelmaan), niin sitten Myllyhoito hoiti oman tehtävänsä ja kävi läpi niitä ja jouduttiin aika vähän puuttumaan. Se oli aika lailla itsenäinen yksikkö, joka hoiti omaa toimintaansa.” (H8, NaV)”

Minä en henkilökohtaisesti usko, että kukaan, kuka siihen (ohjelmaan) osallistui, ei varmasti ollut haittaa, vaikka saattoi se oma asenne olla negatiivinen tai kärtyisä tai sellainen kielteinen. Niin ne ovat kuitenkin sellaisia asioita, minä uskon, että ihminen ajan kanssa, kun se alkaa edes jotain oivaltamaan mitä siellä puhuttiin ja käytiin läpi, niin ymmärtää, että ne ovat sellaisia asioita, joita voi hyödyntää omassa elämässään.” (H1, Myhy)

Ohjelman informatiivisen elementin toteuttaminen aiheutti kuitenkin paikoin vankien tilanteen ja erityispiirteiden huomioimiseen liittyviä jännitteitä. Haastatellut vankilan työntekijät viittasivat ohjelman sisältöön tuomalla esille ohjelmatoiminnan osallistumisen raskauden ja ettei siihen osallistuminen ollut puhtaasti vapaaehtoista. Liian syvälle vangin elämänsä elämään ja kokemuksiin meneminen koettiin epätarkoituksenmukaisena ja vankien vointia horjuttaneena asiana.

Ohjelman sisältöä ei kehitetty Myhyn ja vankilan yhteistyönä enää pilotointijakson jälkeen vankien ja heidän tilanteensa erityispiirteitä huomioiden. Vankilan päihdekuntoutuksesta vastaavien työntekijöiden asiantuntijuutta osallistujajoukosta ei hyödynnetty. Vuosina 2017–2018 toteutettiin kuitenkin ohjelman uudistamistyötä, jonka aikana Myhyn ohjaaja selvitti päihdeohjelman

² Myllyhoidollinen työote sisältää kemialliseen riippuvuuteen perustuvan sairauden hoitoa kuntoutusohjelman puitteissa. Informatiivinen elementti tarkoittaa tiedon jakamista riippuvuussairaudesta ja

omien valintojen merkityksestä riippuvuussairaana (Selvä Kaista -ohjelman pilotointijakson loppuraportti. Luettu 11.1.2021.)

toteuttamiseen liittyviä tarpeita Myhyn ja vankilan puolelta. Uudistustyö jäi lopulta kesken kilpailuttamiskierroksen ja uuden päihdeohjelman tuottajan valitsemisen myötä.

Haastatellut ohjaajat toivat esille myös Myhyn sisäisiä näkemuseroja ohjelman käytännön toteutuksesta ja ohjelmassa käsiteltävästä sisällöstä. Nämä näkemuserot liittyivät myös vankilan työntekijöiden haastatteluissa ilmenneisiin päihdeohjelmaan osallistuneiden vankien elämäntilanteiden, päihteiden ongelmallisen käytön kokemusten ja näennäisen vapaaehtoisen osallistumisen haasteisiin. Karkeasti jaotellen, yhtäältä haluttiin painottaa traumatietoista päihderiippuvuudesta valitsemista tutkimustiedon pohjalta, ja toisaalta osallistujien raskaiden kokemusten käsittelyn rinnalla painotettiin yhteisöllisyyden ja luottamuksellisen ilmapiirin rakentamista ryhmätoimintojen (esimerkiksi liikunta) ja keveämmän keskustelun keinoin:

”...kyllähän siellä (ohjelmassa) erilaiset maailmat kohtaavat jo siinä, että miten ohjaajat sitä pyörittää. Silloin, kun minä menin sinne, niin oli jotenkin tullut sitten sinne Selvä kaistan sisäisiä käytäntöjä, joitain sen kaltaisia, mitä minä en omassa mielessäni voinut hyväksyä ollenkaan. Ja sitten niistä puheeksi ottaminen ohjaajaparien kanssa oli aina tietysti omanlaisensa juttu, että se nostatti vähän ehkä tunteita, vaikka nyt ihan hyvissä väleissä pysyttiin.” (H6, Myhy)

”... aika paljon siinä (ohjelman toteuttamisessa) oli muutoksia tapahtunut. Ohjelmaan oli tullut paljon sellaista tyhjäkäyntiä. - - - he (vangit) sitten kritisoiivat minua, että mitä sanoin, kun pidän luentoja - - - minä kysyin, että mitä te sitten teitte? (Vastaus oli, että) me kävimme pelaa- massa, ulkoiltiin, laitettiin ruokaa. Ja sitten keskustelut olivat olleet sellaisia, että ohjaaja antoi aiheen ja saatiin vapaasti keskustella siitä aiheesta. - - - Minä olin

kyllä aivan kauhuissani, että tähän on tultu, mutta en tiedä sitten, en ole ollut siellä katsomassa, että mitä on tapahtunut. - - - Kyllä siinä (ohjelman toteuttamisessa) vaihtelua varmaan on ihan sen mukaan, että ketä sitä on tekemässä. Ohjaajilla on erittäin suuri merkitys, että minkälaisella mielenmaisemalla he itse lähestyvät sitä juttua.” (H5, Myhy)

Sisällöllisesti ohjelman toteuttamisessa oleellista oli päihdeohjelmaan osallistuvien henkilöiden vertaisuus ryhmässä (vrt. vankilan hierarkkisuus). Käytännössä se tarkoitti jokaisen ryhmään osallistuvan henkilön yhdenvertaista asemaa, mukaan lukien ohjaajat. Vertaisuutta ilmensi myös työparin taustojen erilaisuus. Toisella ohjaajista tulee olla oma toipumiskokemus. Vertaisuus ohjelman käytännön toteutuksessa näyttäytyi osallistujilta odotettavassa käytöksessä: ns. luentotilaisuuksissa vangit saivat tauottaa tekemistään omaehtoisesti, kun taas ryhmäytymistä painottavan toiminnan muodossa vankien odotettiin osallistuvan aktiivisesti.

” [...] minä olin jotenkin sellaisen tiukemman linjan kannattaja, että siellä oli ihan käytännöiksi tullut tällaisia, vaikka luentoja tai jotain ohjelmia, jos katsottiin tai kuunneltiin, niin siellä sai [valita istuiko vai esimerkiksi makasi lattialla] --- mutta minä sitten olin [sillä kannalla], että kyllä nyt pitäisi jaksaa istua tämän ohjelman ajan.” (H6, Myhy)

Ohjaajien näkökulmasta hierarkkisen rakenteen puute on tarkoittanut oman työn omaehtoista rajaamista. Ohjaajat saattoivat esimerkiksi suunnitella ohjelmaan rakenteen mukaisten teemojen käsittelytapaa vapaasti. Kuitenkin ilman ohjelman toteuttamiseen osallistuvien ohjaajien ulkopuolista työnohjausta tai akkreditoitua muotoa ohjelmaan osallistumiskokemus voi olla erilainen eri vuosina. Haastattelujen perusteella voi todeta, että päihdeohjaajat ottivat vastuunsa ohjelmatoiminnasta hyvin vakavasti. Selvä

kaista -ohjelman pilotointivaiheessa ja myöhemmin ohjaajana toiminut haastateltava kertoo, että ohjelman ohjaajilla oli luentojen ja materiaalien suhteen ”aika vapaat kädet”:

”... Siinä ei todellakaan menty kauhean tiukkaan protokollaan, että mitä siihen ohjelmaan oli kirjoitettu, vaan jos minulla oli jotain, mitä mietittiin työparin kanssa, että voisi sopia nyt tälle ryhmälle, niin se sitten toteutettiin.” (H6, Myhy)

” [...] luennoissa, vaikka se tema pysyisi samana, sen voi esittää hyvin löyhästi tai tukevasti, siis että se on sisällöllisesti vaativampaa. Itse edustan tätä koulukuntaa, että se saa, ja mielellään pitää olla, sisällöllisesti vaativampaa- [...] siihen liittyy minulla sellainen ajatus, että sen pitää olla vaativaa, koska kun tekee sitä työtä vankien kanssa, ei pidä toimia alentuvasti, että niin kuin vähätellen. [...] Tasoa pitää ja kannattaa nostaa, että olette hienoa jengiä ja tämä koskee juuri teitä, ja me olemme täällä teitä varten. Sellaisten asioiden pitäisi välittyä myöskin silloin kun mieltii niitä luentoja, miten niitä esittää.” (H5, Myhy)

Vankien ja vankilan henkilökunnan välinen ja vankien keskinäiset suhteet ovat hierarkisia. Kuntoutusohjelmaan osallistumisen näkökulmasta tämä näkyy käytännössä esimerkiksi jo aiemmin mainitun osallistumisen näennäisen vapaaehtoisuuden lisäksi vankilan henkilökunnan päätäntävaltana siinä, kuka vanki sopisi kulloiseenkin kuntoutusryhmään toimivan osallistujakokouksen aikaansaamiseksi. Kysyttäessä vankilahierarkiaan liittyviä näkökulmia esille nousivat mm. kulttuuri- tai rikostaustaan, ikään tai statukseen liittyviä seikkoja.

”No ne romanit ... heillä on siis tämä puhumissääntö. --- No korvaushoito voi tehdä ongelman... sitten joskus joudutaan mieltimään, että voi olla vaikka rikos-

kumppani, tai sitten voi olla rikostaustaltaan hyvin erilaiset. --- Yksi iäkkäämpi (vanki) ryhmässä aina vähän tasapainottaa sitä tilannetta.” (H4, NaV)

”Toki siellä sellaisiakin on tullut tietyllä tavalla vastaan, että minkälaisessa roolissa ryhmään osallistuja, päihdeongelmainen vanki on vankilahierarkiassa. Onko hänellä esimerkiksi joku status järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Tällaisella statuksella olevalla henkilöllä on aika vaikea lähteä puhumaan omista heikkouksista ja olla kovin avoin. Sitten tietenkin se, minkälainen status henkilöllä on paikallisesti täällä näin vankiorganisaatiossa... että onko hänellä joku tehtävä. Onko hän esimerkiksi välittäjä, silloin varmaan tulee uskottavuusongelma sitä kautta eikä varmaan kovin paljo uskalla puhua itsestään.” (H8, NaV)

Myhyn ohjaajat korostivat autonomisuuttaan ja eroa vankilaviranomaisiin päihdeohjelmatöinnässä. Ohjelmaan osallistujille kerrottiin, että ohjaajat ovat siviilityöntekijöitä vankilan sisällä. Ohjelmassa pyrittiin rakentamaan luottamuksellinen ilmapiiri korostamalla vaitiolovelvollisuutta. Ohjelmaan osallistuneet olivat tuoneet palautteensa ilmi, että ”he kokevat meidät (ohjelman ohjaajat) erilaisina, kuin vankilan muut työntekijät” (H1, Myhy). Myhyn lähestymistapa oli ihmisen kohtaamista, mitä ei määritä rikoskäyttäytyminen tai muut henkilöön liitettävät asiat. Ohjaajilla oli velvollisuus tarvittaessa ilmoittaa vankilan henkilökunnalle, mikäli ryhmässä olisi tapahtunut uhkaavia tilanteita, joita esimerkiksi vankien keskinäinen hierarkia olisi saattanut aiheuttaa.

Haastattelujen mukaan haastavia tilanteita tapahtui erittäin harvoin. Lähtökohtaisesti ryhmät selvittivät itsenäisesti mahdolliset ristiriitatilanteet, mikä rakensi ryhmiin luottamuksellista ilmapiiriä. Myhyn ohjaaja kuvailee suhtautumistapaansa ohjelmaan osallistuneisiin vankeihin seuraavasti:

” [...] aika useinhan [...] se [osallistuminen päihdeohjelmaan] oli todella vasten hakoista, mutta siinä vaikuttaa työntekijöitten persoonana niin paljon. Että miten sinä sen ihmisen otat siihen vastaan, [...] ihmisen lukutaito siinä tilanteessa ja sellainen kannustava ja tietynlainen ymmärtäminen ja empatiakyky henkilöä kohtaan. Sellainen välittämistä ja positiivisuudesta käsin kuitenkin, vaikka [ohjelmaan osallistujan suhtautuminen] olisi negatiivinen, kun [on] lähestynyt sitä ihmistä, niin sitten se on huomannut, että häntä kohdellaan ihmisenä, että hän on ihan samanarvoinen meidän työntekijöiden kanssa, kuin kuka tahansa ihminen, että ei ole sellaista eriarvoisuutta siinä, niin kyllä se vaan on yleensä toimi.” (H3, Myhy)

Päihdekuntoutuksellinen yhteistyö Myhyn ja NaVin välillä sisälsi haasteita ja jännitteitä, joihin kumpikin osapuoli sopeutui kymmenen vuoden ajan. Myhy ei omaksunut rikosseuraamuksen virallisia toimintaperiaatteita, mutta otti ne huomioon toiminnassaan. Myhy tuotti omaehtoisesti päihdekuntoutusta, jossa ohjaajilla oli vapaus määrittää ohjelman sisältöä ja toimintaa sekä kohdata osallistujat vertaisina. Vankila päihdekuntoutuksen ympäristönä kuitenkin vaikutti, millaisia rikosseuraamusta suorittavia yksilöitä ohjelmaan osallistui. Yhteistoiminta perustui luottamukseen Minnesota-mallin mukaisen kuntoutuksen tehokkuudesta, mutta vankiryhmille räätälöidyn kuntoutustoiminnan kehittäminen jäi ohueksi. Seuraavassa jaksossa kuvailemme ohjelman ohjaajien ja vankilan työntekijöiden välistä dialogin rakentumista ohjelman autonomisen aseman osatekijänä.

Dialogin rakentuminen

Myhyn ja vankilan edustajien suhtautuminen päihdeohjelman ja vankilan muun toiminnan yhteensovittamiseen vaihteli vuosien myötä ja eri henkilöiden ollessa päihdekuntoutustyössä mukana. Pohja yhteistyölle luotiin projektivaiheessa vuosina 2009–2011, jossa tiiviimpi vuorovaikutus oli projektivaiheen läpiviemisen edellytys. Tämän kolmen vuoden pituisen tietoisien yhteistyön rakentumisen ajanjakson jälkeen dialogi jäi heikoksi.

Myhyn ohjaajille tarjottiin mahdollisuutta osallistua säännöllisesti vankilan järjestämään rangaistusajan suunnitelma -tiimin palaveriin, mutta käynnit jäivät toteutumatta. Ohjaajat kertoivat, ettei Myhyn resurssit riittäneet palaverissa käyntiin ja ohjelman käytännön toteuttamiseen samanaikaisesti. Vankilan työohjaaja näki tiimiin osallistumisen olevan tärkeän – epävirallisenkin – tiedonkulun ja yhteisen keskustelun areenana, jossa suunnitelma vankien vankilassaoloajasta lyödään lukkoon. Tiimiin osallistuivat kaikki muutkin ulkopuoliset toimijat, kuten valmentavan koulutuksen (VALMA) opettajat. Vankilan puolelta otettiin kuitenkin yhteyttä Myhyyn esimerkiksi, jos haluttiin kuulla ohjaajien näkemys päihdeohjelman käyneen tai siinä parhaillaan olevan vangin poistumislupaan liittyvässä asiassa.

”Meillä oli... mikähän sen nimi oli? Olikohan se kerran viikkoon, kun uusia kavereita (vankeja) tulee taloon, on sijoituskeskustelu missä on eri toimijoita vankilasta ja sitten päätetään, kuka sijoitetaan mihinkin (toimintaan). Tällaisissa keskusteluissa olimme jokunen kerta, ja oli tarkoitus olla säännöllisesti ja koko ajan, mutta meidän resurssimme ei oikein tahotonut riittää siihen. Se toi haasteita meidän toimintaamme, niin emme saaneet sitä säännöllisesti pyörimään.” (H1, Myhy)

” [...] meillä on tämä Ransu-tiimi kerran viikossa [...] (jossa) on muita ulkopuolisia toimijoita (opettajia) ... olemme sopineet heidän kanssaan, että he osallistuvat kerran kuukaudessa ransu-tiimiin ja käymme läpi kaikki nämä opiskelijat. Monesti se on vaan, että eipä tässä, (vanki) on touhunnut entiseen malliin [...] Mutta sitten jos on erityisempiä juttuja jonkun kanssa, on vaikeata ja havainnut jotain, niin on hyvä tilaisuus keskustella ja pohdita sitä isommalla porukalla. [...] minusta ainakin se tuntuu ihan hyvältä systeemiltä ja siinä vaihdetaan tietoja koko ajan.” (H7, NaV)

Keskustelun ylläpito oli henkilöitynyttä ja kiinni kunkin omasta aktiivisuudesta. Vuoden 2015 tienoilla vankilassa aloittanut päihdetyötä tekevä virkamies kertoo, että tullessaan töihin vankilalle Myhyn ja vankilan välinen kontakti oli minimissään: *”alkuun ei ollut mitään kontaktia ohjaajien kanssa.”* Vuosien 2015–2019 myötä yhteistyö jälleen tiivistyi, jolloin yhdistyksen ja vankilan välille syntyi dialogia vankien päihdekuntoutuksen ympärillä. Tämä dialogi hyödytti muun muassa vankien vapautumiseen liittyvien käytännön asioiden, kuten yksityiskohteisempien maksusitoumushakemusten teossa. Kuitenkin Myhyn ja vankilan erilaiset tulokulmat päihdekuntoutukseen sekä Myhyn ohjaajien vaitiolovelvollisuus monimutkaisti keskusteluyhteyttä ja aiheutti katkoksia tiedonvälitykseen.

Myhyn ja vankilan edustajien välistä keskustelua väritti erilaiset tulokulmat päihdekuntoutukseen ja siihen osallistumiseen. Vankilan päihdetyöntekijöiden näkökulmasta huomiota kiinnitettiin rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja uusintarikollisuusriskiin vaikuttamiseen. Myhyn näkökulmasta vankien taustoilla ei ollut merkitystä. Jokainen ohjelmassa oleva vanki sai osallistua oman kykynsä ja tapansa mukaan.

” [...] meitä ei edes kiinnostanut asiakkaan tausta [...] jos hän haluaa niistä [taustoistaan] puhua ja kertoa, niin saa kertoa meille mitä haluaa [...] me lähetettiin siitä, että lähdetään kohtaamaan näitä (vankeja) ihmisinä.” (H1, Myhy)

Päihdeohjelmaan osallistuvan vangin omiin, päiväkohtaisiin tuntemuksiin pohjautuvan osallistumisaktiivisuuden salliva ilmapiiri nähtiin toimimattomana suhteessa vankilan muihin toimintoihin ja sotivan vankilan arvomaailmaa vastaan. Tällainen ristiriita tiedostettiin, mutta siihen suhtauduttiin vaihtelevasti niin Myhyn kuin vankilan puolelta, eikä asiasta ilmeisesti suuremmin keskusteltu yhdessä.

”Se on tosi salliva ilmapiiri... vaikka minä ymmärrän Myllyhoidon toimintaideologian, että siellä mennään (yksilön) vahvuuksilla ja ketään ei pakoteta muuttumaan, niin se mahdollistaa sen, että tehdään paljon yksilön ehdoilla päiväohjelmaa ja se ei toimi vankilan muissa toiminoissa... että se on niin ja näin... kumpi joustaa? On vaikeaa ajatella, että Myllyhoito vanhana toimijana voisi oman toimintaideologiaansa muuttaa niin paljon... Että sehän sotii heidän arvomaailmaansa kohtaan. Mutta sitten taas se heidän mahdollistama toimintansa sotii vankilan arvomaailmaa kohtaan, että on siellä ristiriitoja kyllä. [...] se on tosi hankalaa asia, että sitten jos Myllyhoito tekisi niin kuin vankila määrittää, niin eihän he voi täysin toteuttaa sitä mihin heidät on joskus kasvatettu ja opetettu.” (H4, NaV)

Rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvän, kontrollin elementin puuttuminen näkyi myös vankikohtaisessa palautteessa, joka toimitettiin vankilalle. Vanki sai itse lukea sen ennen vankilalle lähettämistä ja sanoa siitä mielipiteensä. Ohjaajat kokivat tärkeäksi koostaa palautteen, joka:

” [...] ei ainakaan haittaisi tämän ihmisen eteenpäin menemistä, koetettiin niitä myönteisiä ja hyviä juttuja mitä me olimme havainneet kurssin aikana, niin enemmän julki (niitä). [...] ei ollut tarkoitus, että meidän kurssillamme olisi mitään negatiivista vaikutusta kenenkään rangaistukseen, olipa se oma asenne ollut minkälainen tahansa siellä kurssilla.” (H1, Myhy)

” [...] oli sillä tavalla yleensä kirjoitettu, ettei sitä tarvinnut lähteä muokkaamaan (vangin pyynnöstä). Jos oli jotain haasteita, niin toki oli laitettu siihen haasteet. Ja sitten oli nostettu hyviä puolia, jos oli [...] ja sitten oli niitä henkilöitä, kenestä ei oikein voinut sanoa mitään, niin sitten se [palaute] oli hyvin neutraali.” (H3, Myhy)

Myhyn ohjaajien vaitiolovelvollisuus esti keskustelun ja tiedonkulun yksittäisten vankien käyttäytymisestä vankilan henkilökunnan kanssa. Puutteeksi todettiin, ettei keskusteluyhteys koskaan syventynyt sen laatuiseksi, että osapuolet olisivat voineet yhdessä pohtia kokonaisuutta sekä päihdeohjelman tarkoituksenmukaisia tavoitteita vankilan tehtävään nähden. Säännölliset tapaamiset keskustelun ylläpitämiseksi olisivat voineet lisätä rinnakkaistoiminnan synergiaa vankien kuntoutustyössä:

”No se tiedonkulku on ollut se, että siinä varmaan olisi ollut sitä, on sitä kehittämisen varaa, että se on sellainen, että sieltä tulee tieto... Voisi tulla [...] koko taloa koskevia muutoksia, tai... ja kyllähän niistä myös kerrottiin, mutta on paljon jäänyt varmasti kertomattakin. - - - siinä viestinnän puolella ja sitten se just - - - sellainen tasaväkinen, [...] että jos on toiselle ulkopuoliselle toimijalle pidetty joku ja ohjeistettu jostain asiasta, ja sitten meille ei sanottu mitään tästä samasta asiasta - - -” (H3, Myhy)

”Olisi se tapa siinä, että voisi tulla luottamusta tavallaan myös näille Myllyhoitoyhdistyksen tai sitten muiden toimijoiden taholta [...] vankilan toimintatapoihin. [...] he (Myhyn ohjaajat) kuitenkin ovat aika yksinään siinä omassa kuviossaan. - - - me olemme kuitenkin näiden vankien kanssa se kaikki muu aika tekemisissä, kuin mikä he ovat sen kurssiajan. - - - joka toimii näiden vankien kanssa muunnallisissa ympäristöissä, niin olisihan se kokemusten jakaminen... voisi antaa lisää informaatiota nämä päihdetyöntekijät tai nämä kurssien pyörittäjät.” (H7, NaV)

POHDINTA

Tämän tapaustutkimuksen tavoitteena on ollut kuvata siviilitoimijan autonomista asemaa suomalaisessa avovankilassa. Myhyn ja vankilan toimintaperiaatteet eroavat toisistaan, mutta osapuolet onnistuivat rakentamaan konkreettisesti sujuvaa kuntoutusyhteistyötä. Siviilitoimijana Myhy vältti Tourusen (2000) esille tuomaa rakenteellista jännitettä kuntoutuksen ja valvonnan roolien yhdistymisessä. Lisäksi siviilistatuksen etu avovankilan näkökulmasta oli ohjelmaan osallistujien altistaminen vankilan ulkopuoliseen elämään ja ajatteluun (ks. Helminen & Kilpeläinen, 2021).

Myllyhoito vastasi kuntoutusohjelman sisällöstä ja menetelmistä. Molemmipuolinen luottamus Myllyhoidollisen menetelmän toimivuuteen näyttäytyy vahvana. Vankila ei puuttunut ohjelmien sisällöllisiin asioihin, vaan neuvottelua ohjelman sisällöistä ja menetelmistä käytiin Myhyn ohjaajien kesken ilman vankilan näkemyksen huomioonottamista (vrt. Mills ym., 2012; Meek ym., 2010).

Päihdekuntoutusohjelman vahvan autonomisen aseman hyväksyminen oli ratkaisu Myllyhoidon ja vankilan erilaisten toimintaperiaatteiden tuomiin haasteisiin. Aikaisemmassa tutkimuksessa (Mills ym., 2012) havaittuja kolmannen sektorin toimijoiden kohtaamia haasteita kuntoutustyön käytännön toteuttamisessa vankilan aikataulujen tai niistä poikkeamien vuoksi ei ilmennyt. Sen sijaan Myhyn ohjaajien toteuttamaa arvopohjaa (ks. Helminen, 2019) ja sen tuomia valintoja ohjelmatoiminnan käytännön toteuttamiseen koetteli kysymykset korvaushoidollisten vankien mahdollisuudesta osallistua päihdeohjelmaan, osallistujien raskaiden ja moniongelmaisten taustojen käsittelystä sekä vankiyhteisön hierarkian häivyttämisestä ohjelmatoiminnassa.

Yhteistoiminnan pitkäaikaisuus on kuitenkin mahdollistanut ohjelmatoiminnan räätälöimisen kumpaakin osapuolta tyydyttäväksi kokonaisuudeksi vuosien varrella. Autonominen asema, vankilayksikön antama tuki sekä yhteistyötahojen roolien tietoinen erillaisuus avaa kolmannen sektorin toiminnalle rinnallakulkijan aseman vankien kuntoutustyössä verrattuna vankilan virkamiehiin (ks. Tomczak & Thompson, 2019).

Ohjelmatoiminnan itsenäinen luonne ohitti vankilan näkökulmasta tärkeän vankien tilanteiden erityispiirteiden huomioimisen. Sen sijaan Myllyhoitoyhdistyksen näkökulmasta itsenäinen luonne näyttäytyi haasteina ohjaajien työn järjestämisessä. Itsenäisyys heikensi yhteistyön osapuolten välistä tiedonkulkua. Myhyn autonominen asema vankilaympäristössä on ollut osatekijä pinnalliseen ja suhteellisen ohueen dialogiin, joka ei välttämättä ole poikkeuksellista kolmannen sektorin ja vankilan välisessä yhteistyössä (Mills ym., 2012). Ilman kummallekin osapuolelle toimivia rakenteita vuoropuhelun ylläpitoon,

dialogi yhdistyksen ja vankilan välillä näyttäytyi henkilöityneen. Vuoropuhelu on kietoutunut lähinnä arkisiin, kulloinkin ratkaistaviin asioihin. Molemmipuolista halua proaktiiviseen ja kehitystyöhön tähtäävään vuorovaikutukseen olisi ollut, joskin Myhy koki tärkeämmäksi huolehtia ohjelman toteuttamisesta ja vankien kanssa käytävästä dialogista. Dialogin ylläpidon haasteet ovat jättäneet yhteisen ohjelman kehittämistyön ohjelmatoiminnan myöhempinä vuosina paitsioon. Myhyn kuntoutusohjelman ja rikosseuraamustyön tavoitteiden limittyminen toimivan dialogin avulla olisi voinut lisätä myös osapuolten välistä synergiaa, josta olisi voineet hyötyä erityisesti kuntoutusohjelmaan osallistuvat vangit.

Tämä tapaustutkimus avaa uudenlaisia näkökulmia ostopalveluna tuotetun ohjelmatoiminnan toteuttamiseen, joka on keskeinen elementti Rikosseuraamuslaitoksen kuntoutustoimintaa. Aikaisemman tutkimuksen kohdistuessa enemmän vapautumisen nivelvaiheeseen (Tyni & Aaltonen, 2021), tutkimuksemme lisää ymmärrystä pitempiäaikaisen sidosryhmäyhteistyön organisoitumisesta. Tutkimuksen vahvuus on monipuolinen haastatteluja taustoittava aineisto, jonka poimintaan osallistui tutkijoiden lisäksi Rikosseuraamuslaitoksen keskushallinnon, Naarajärven vankilan ja Myhyn edustajia. Naarajärven vankila ja Myhy asennoituvat tutkimuksen tekoon positiivisesti ja yhteistyö haastatteluihin rekrytoinnin onnistumiseksi oli sujuvaa. Lisäksi meidän tutkijoiden erilaiset tieteenalataustat mahdollistivat monipuolisen tulosten tulkinnan.

Tutkimukseen liittyy kaksi rajoitetta. Ensiksi NOVA-toiminnan työntekijöitä (työpajatoiminta), joilla oli merkittävä rooli vankien ohjaamisessa Selvä herätys -ohjelmaan, ei saatu haastateltua johtuen vankan kokemuksen omaavan työntekijän pitkästä poissaolosta.

Selvä herätys -ohjelma toimi tutkimuksen ajankohtana sijaisjärjestelyjen turvin, minkä vuoksi haastatteluun saatava informaatio olisi jäänyt vaillinaiseksi. Toiseksi määrällisen aineiston poiminnan yhteydessä havaitsimme eroja kirjaamiskäytänteissä niin eri työntekijöiden välillä kuin myös eri ajankohtana tehdyissä kirjauksissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että poiminnan yhteydessä osa osallistumistiedoista on saattanut jäädä pois lopullisesta aineistosta.

Tutkimuksen pohjalta nostamme esiin toimenpidesuosituksiksi keskusteluyhteyden rakenteellisen kehittämisen ja sen tietoisien ylläpitämisen sekä tämän rakenteen huomiointonottamisen myös ostopalvelusopimusta laatiessa. Kuntoutusyhteistyö toteutetaan vankilayksikkötasolla ja siellä toimivien ihmisten kanssa. Kilpailutetut sopimukset tuottavat käytännössä 2–3 vuoden pätkätyöllisyyttä ja työn jatkumisen epävarmuutta. Vankilan järjestyssääntöihin sekä osallistujaryhmän ominaisiin piirteisiin totuttaudutaan käytännön työn kautta pitemmällä aikavälillä. On myös vankilan etu, että siellä työskentelevät henkilöt ymmärtävät turvallisuuskäsitteisiin perustuvat käytännöt. Sopimusten pätkittäisyys ei myöskään edistä ohjelmatoiminnan kehittämistyötä vankilayksiköiden tasolla. Ylipäätään pitkäjänteinen ja vahva molemminpuolinen sitoutuminen yhteistyöhön takaisi päihdepalveluiden sopivuuden kunkin vankilayksikön tarpeisiin.

KIRJALLISUUS

- Abrams, L.S., Moreno, L., & Harrikari, T. (2019). The Voluntary Sector Role in Youth and Young Adult Justice Services: A Comparative Case Study of Finland and England/Wales. *Youth Justice*, 19(3), 278-298.
<https://doi.org/10.1177/14732254198886932>
- Arola-Järvi, A. (2012). *Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja*. Vantaa: Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Burke, L., Millings, M., Taylor, S., & Ragnone, E. (2020). Transforming rehabilitation, emotional labour and contract delivery: A case study of a voluntary sector provider in an English resettlement prison. *International Journal of Law, Crime and Justice*, 61, 100387–.
<https://doi.org/10.1016/j.ijlcrj.2020.100387>
- Fazel, S., Yoon, I. A., & Hayes, A. J. (2017). Substance use disorders in prisoners: an updated systematic review and meta-regression analysis in recently incarcerated men and women. *Addiction (Abingdon, England)*, 112(10), 1725–1739. <https://doi.org/10.1111/add.13877>
- Granfelt, R. (2007). ”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa.” Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007.
- Hamilton, L., Koehler, J. A., & Lösel, F. (2015). Treatment Programmes for Substance Abusing Offenders in Europe: A Survey of Routine Practice. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 21(3), 371–384.
<https://doi.org/10.1007/s10610-014-9255-5>

- Hallituksen esitys Eduskunnalle valvontarangaistusta ja sähköistä valvontaa avolaitoksissa koskevaksi lainsäädännöksi, HE 17/2010 vp.
- Helminen, M. (2019). *Finnish civil society organizations in criminal justice: exploring their possibilities to fulfil mission values and maintain autonomy from a comparative perspective*. University of Turku, Turku.
<https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-7749-9>
- Helminen, M., & Kilpeläinen, M. (2021). Rikosseuraamusala hyötyy yhteistyöstä kolmannen sektorin kanssa monin tavoin. *Haaste*, 4.
- Joukamaa, M., & Aarnio, J. (2010). *Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve: perustulosraportti*. Helsinki: Rikosseuraamuslaitos.
- Kaskela, T., & Tourunen, J. (2018). Facing drug problems and advancing sentence plan. Prisoners' perspectives on drug treatment programmes in Finland. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 42(2-3), 195–213.
<https://doi.org/10.1080/01924036.2017.1326391>
- Kilpeläinen, M. (2012). ”Muista aina liikenteessä, Selvä kaista omi eessä”–Selvä kaista -toimintaohjelman vaikutusarvio. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2012.
- Kolind, T., Frank, V. A., Lindberg, O., & Tourunen, J. (2015). Officers and drug counsellors: New occupational identities in Nordic Prisons. *British Journal of Criminology*, 55(2), 303–320.
<https://doi.org/10.1093/bjc/azu088>
- Laine, M. (2014). *Kriminologia ja rankaisun sosiologia* (2. uud. laitos.). Helsinki: Tietosanoma.
- Lappi-Seppälä, T. (2000). *Rikosten seuraukset*. Helsinki: Werner Söderström laitieto.
- Liimatainen, A., Rantala, K., Mäkipää, L., & Tyni, S. (2017). *Porkkanaa ja keppiä: rangaistusajan suunnitelmat osana vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://hdl.handle.net/10138/182418>
- Lintonen, T., Obstbaum, Y., Aarnio, J., von Gruenewaldt, V., Hakamäki, S., Kääriäinen, J., ... & Joukamaa, M. (2012). The changing picture of substance abuse problems among Finnish prisoners. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(5), 835–842.
<https://doi.org/10.1007/s00127-011-0390-8>
- Lintonen, T. P., Vartiainen, H., Aarnio, J., Hakamäki, S., Viitanen, P., Wuolijoki, T., & Joukamaa, M. (2011). Drug Use Among Prisoners: By Any Definition, It's a Big Problem. *Substance Use & Misuse*, 46(4), 440–451.
<https://doi.org/10.3109/10826081003682271>
- McElrath, D. (1997). The Minnesota Model. *Journal of Psychoactive Drugs*, 29(2), 141–144.
<https://doi.org/10.1080/02791072.1997.10400180>
- Meek, R., Gojkovic, D., & Mills, A. (2010). *The role of the third sector in work with offenders: the perceptions of criminal justice and third sector stakeholders*. Third Sector Research Centre, Working Paper 34.
<https://eprints.soton.ac.uk/185207/>
- Mills, A., Meek, R., & Gojkovic, D. (2012). Partners, guests or competitors: relationships between criminal justice and third sector staff in prisons. *Probation Journal*, 59(4), 391–405.

- <https://doi.org/10.1177/0264550512458475>
- Myllyhoitoyhdistys ry (2022a). (julkaisuaika tuntematon). *Historia*. Haettu 17.11.2022 osoitteesta <https://myllyhoitoyhdistys.fi/fi/yhdistys/#historia>
- Myllyhoitoyhdistys ry (2022b). (julkaisuaika tuntematon). *Mitä on Myllyhoito?* Haettu 16.2.2022 osoitteesta <https://myllyhoitoyhdistys.fi/fi/tukea-ja-tieto/#mita-on-myllyhoito>
- Myllyhoitoyhdistys ry (2022c). (julkaisuaika tuntematon). *Strategia ja säännöt*. Haettu 16.2.2022 osoitteesta <https://myllyhoitoyhdistys.fi/fi/yhdistys/#strategia>
- Obstbaum, Y., Lintonen, T., Aarnio, J., von Gruenewald, V., Vartiainen, H., Mattila, A., Hakamäki, S., Viitanen, P., Wuolijoki, T., & Joukamaa, M. (2011). Päihdehaittojen laitospuolisen kontrollin jakautuminen sosiaali- ja terveydenhuollon, poliisin säilön ja vankilan välillä 1985–2006. *Yhteiskuntapolitiikka*, 76(1), 30–44. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201209117805>
- Obstbaum, Y., & Tyni, S. (2015). Who receives substance abuse treatment in the “real world” of the prison? A register-based study of Finnish inmates. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 16(1), 76–96. <https://doi.org/10.1080/14043858.2014.1003709>
- Rautanen M. (2021). *Päihdeet ja vankila*. Päihdelinkki. <https://paihdelinkki.fi/fi/tietopankki/tietoiskut/paihteiden-kayton-erityisryhmia/paihteet-ja-vankila>
- Rikosseuraamuslaitos (2009). *Yhdistymisen aika*. Rikosseuraamusalan vuosikertomus. https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisumuut/6DprSgykx/Vuosikertomus_2009.pdf
- Rikosseuraamuslaitos (2021). *Ohjelmatyön linjaukset vuosille 2021–2024*. Julkinen muistio 2021 (Diaarinumero 4/400/2021).
- Rikosseuraamuslaitos (2022a). (31.8.2022). *Yhteistyö*. Haettu 23.3.2022 osoitteesta <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/yhteistyö.html>
- Rikosseuraamuslaitos (2022b). (9.9.2022). *Toimipaikat ja yhteystiedot*. Haettu 17.11.2022 osoitteesta <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayeystiedot/vankilat/naarajarvenvankila.html#>
- Rikosseuraamuslaitos (2023). (31.8.2022). *Päihdeohjelmat*. Haettu 19.6.2023 osoitteesta <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/kuntoutus/paihdeyto/paihdeohjelmat.html#>
- Ruusuvuori, J., Nikander, P., & Hyvärinen, M. (2010). Haastattelun analyysin vaiheet. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.), *Haastattelun analyysi* (s. 9–36). Vastapaino.
- Stenius, K. (1991). “The most successful treatment model in the world”: introduction of the Minnesota model in the Nordic countries. *Contemporary Drug Problems*, 18(1), 151–179.
- Suomela, M. (2002). Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa M. Salminen & K. Toivonen (toim.), *Vankeinhoidon perusteet* (s. 221–238). Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4.
- Tomczak, P. J., & Albertson, K. E. (2016). Prisoner Relationships with Voluntary Sector Practitioners. *Howard Journal of Crime and Justice*, 55(1-2), 57–72. <https://doi.org/10.1111/hojo.12164>
- Tomczak, P., & Thompson, D. (2019). Inclusionary control? Theorizing the effects of penal voluntary organizations’ work. *Theoretical Criminology*, 23(1), 4–24.

- <https://doi.org/10.1177/1362480617733724>
- Tourunen, J. (2000). *Epäilyksen polttopisteessä: tutkimus päihdekuntoutusosastosta vankilassa*. Stakes, Helsinki.
- Tourunen, J., Kaskela, T., & Weckroth, A. (2019). *Päihdekuntoutusohjelmat vankilassa. Historiallinen katsaus sekä ohjaajien ja vankien kokemukset*. Helsinki: A-Klinikkasäätiön raporttisarja 68.
- Tourunen, J., Weckroth, A., & Kaskela, T. (2012). Prison-based drug treatment in Finland: History, shifts in policy making and current status. *NAD Publication*, 29(6), 575–588.
<https://doi.org/10.2478/v10199-012-0048-1>
- Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2012). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (9. uud. laitos). Hansaprint Oy, Vantaa.
- Turner-Wilson, A., Dearborn, S., & Bullen, C. (2021). Avenues of Opportunity: Journeys of Activities Through Third Sector Organisations. Teoksessa S. Hean, B. Johnsen, A. Kajamaa & L. Kloetzer (toim.), *Improving interagency collaboration, innovation and learning in criminal justice systems: supporting offender rehabilitation* (s. 323-340). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70661-6_13
- Tyni, S., & Aaltonen, M. (2021). Vankeus-aikaisten kuntoutusohjelmien vaikutusarvioinnit ja arvioitavuus. *Kriminologia*, 1(1), 39–59.
<https://doi.org/10.54332/krim.109019>
- Tyni, S., Keinänen, A., & Kipinoinen, K. (2014) Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet. Edilex 2014/13. Hattettu osoitteesta: www.edilex.fi/lakikirjasto/13521.
- Väyrynen, S., Ronkainen, S., Silen, M., Keränen, A., & Tyni, S. (2014) *Muutokseen motivointi ja väkivaltaisuuden muutos. Arviointitutkimus Move! -ohjelman vaikuttavuudesta*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2.

ENGLISH SUMMARY

Mia Kilpeläinen and Miisa Törölä: A case study of autonomy challenges in a substance use rehabilitation programme offered by a third sector organization in collaboration with an open prison

This article focuses on a study that examined collaboration between a third sector organization, Myllyhoitoyhdistys, and Naarajärvi Prison in conducting a substance abuse rehabilitation programme from 2009 to 2019. This study provides insights into practical aspects of their cooperation, with a particular emphasis on the organisation's autonomy in implementing the programme.

The research aimed to address two key questions: 1) What tensions emerged in cooperation? 2) How did the two parties overcome the challenges posed by differences in operating principles? The study utilized data from the national prisoner data system (N = 875) as background information, while interviews were conducted with key actors in the collaboration (N = 8). The findings indicated a high level of mutual trust in the effectiveness of the rehabilitation method. However, conflicts arose due to the parties' different perceptions of dependency and rehabilitation and the need to consider the special characteristics and situations of the prisoner group. The study highlights the importance of fostering a structured dialogue between the parties to facilitate the development of their collaboration in implementing the programme.

Keywords: third sector organization – cooperation – prison – rehabilitation programme